

Dominika Janczura

Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu

ВЛАСНА НАЗВА ЯК ОБ'ЄКТ ПЕРИФРАЗИ Й ОСНОВА ЇЇ МОДЕЛЮВАННЯ (НА МАТЕРІАЛІ СУЧАСНИХ ПУБЛІЦИСТИЧНИХ ТЕКСТІВ)

Proper Name as an Object of Paraphrase and the Basis of Its Modelling (As Based on Modern Publicist Texts)

ABSTRACT: This article dwells upon paraphrase in which proper names function as both the object of nomination and the component in the model of its creation. The device is analysed as it occurs in the language of modern Ukrainian publicist discourse. Firstly, the topicality of the research consists in the fact that mass media encourage the expansion of the lexical stock of a language by establishing new language trends. Secondly, publicist discourse is considered to be particularly exposed to the use of paraphrase, and so it is worth studying the peculiarities of the way paraphrases function in mass media. The given article aims to show how proper names may act in the process of modelling paraphrase, where a proper noun can serve two functions: as an object of paraphrase and as a component of its modelling. The article revisits the materials from M. Stepanenko's book *Polityczne s'ogodennja ukrai'ns'koi' movy: aktual'nyj peryfrastykon: monografija* (*Current state of Ukrainian political discourse: paraphrase of today*). The materials are supplemented with examples collected by the author of the article from recent online publications of Ukrainian press. The use of proper names as objects of paraphrase or elements of its structure testifies to their exceptional ability to model pragmatic meaning. Pragmatic information reflected in paraphrase draws attention to the most essential qualities of a subject, a phenomenon or a person – those most important qualities that help understand a specific situation, phenomenon, behaviour, etc. An effective way of modelling paraphrase is to use a precedent. Derivatives whose bases are precedent units better reflect the peculiarities of a given culture, the way of thinking and every nation's perception of reality, the system of its worldview and value orientations. The creation of paraphrase with proper names as their constituents encourages the fulfilment of a range of functions, in particular nominative, decorative, euphemist, impressive, compressive, attractional and axiological ones. The analysis of the materials leads to the conclusion that the majority of proper names-driven paraphrase is primarily essential for a given text. However, as some of them may enter everyday vocabulary, the author of the article emphasises the need to constantly trace the paraphrase phenomena and their systematic lexicographic realisation.

KEYWORDS: onomastics, proper name, paraphrase, publicist discourse, Ukrainian press

Вступ

Власна назва активно функціює в сучасному публіцистичному дискурсі й виконує при цьому низку функцій, стаючи основою моделювання конотацій, образності, експресивності, оцінки¹. Саме публіцистичний дискурс найбільш виразно показує її потенціал, оскільки, ураховуючи значне асоціативне навантаження онімів, їхню прагматику, журналісти креативно модифікують їх, увиразнюючи відповідні риси денотата. Мас-медіа номінують, як відомо, четвертою владою через їхню впливову силу, вони відіграють важливу роль у формуванні мовної картини світу кожної мовної особистості й кожного народу загалом, що, зокрема, й зумовлює потребу дослідження їхньої мови. Як зауважує Тетяна Космеда, «наша реальність вимагає особливого використання слова для омовлення відповідних явищ і процесів. Ця необхідність яскраво виражається в публіцистичному дискурсі, що швидко фіксує нові факти і явища, вербалізуючи їх»². Окрім того, що мас-медіа збагачують мовлення новими словами, фразеологічними одиницями, граматичними формами, окрім того, що вони фіксують нові мовні норми й поширюють їх, мас-медіа – ще й своєрідне джерело вияву перифрастичних висловів, що, як показує здійснений аналіз, не привертають сьогодні належної уваги дослідників, хоч на це заслуговують. Уважаємо, що вивчення специфіки функціонування перифраз у публіцистичному дискурсі заслуговує на більш прискіпливу увагу науковців, і тема цієї наукової розвідки є актуальною.

Саме власна назва є основою творення образних засобів, що яскраво виявляється в перифразах, де вона стає і об'єктом номінації, і складником моделі її творення. Традиційно під перифразою розуміють

описові звороти, які вживаються замість звичайної назви особи, предмета, явища. Перифраз називає предмет у формі опису істотних і характерних рис та ознак (...) Перифрази обов'язково передають оцінку тому, що вони називають, і ніколи не становлять собою звичайних лексичних паралелізмів до існуючих назв³.

Мирослав Банько також наголошує, що перифраза, як і метафора, пронизує наше мовлення і є продуктивною базою творення й «моделювання нових

¹ Див., напр.: А. Awdziejew, *Pragmatyczne podstawy interpretacji wypowiedzi*, Kraków 1987; Т.А. van Dijk (red.), *Dyskurs jako struktura i proces*, Warszawa 2001; U. Żydek-Bednarczuk, *Struktura tekstu rozmowy potocznej*, Katowice 1994.

² Т.А. Космеда, *Мова «четвертої влади» та шляхи її вдосконалення: компетенція мовної особистості журналіста і читача*, „Ученые записки Таврического национального университета им. В.И. Вернадского. Серия Филология. Социальные коммуникации” 2011, том 24 (63), № 4, с. 157.

³ М.П. Коломієць, Є.С. Регушевський, *Короткий словник перифраз*, за ред. М.М. Пилинського, Київ 1985, с. 3.

понять, тобто до певної міри вона спрямовує спосіб нашого сприйняття дійсності»⁴ (переклад автор. – Д. Я.). У вступі до *Короткого словника перифраз*, укладачами якого є М. Коломієць та Є. Регушевський, зазначено, що «цілісне значення перифрази здебільшого мотивується значенням слів-компонентів, які не втрачають своїх лексичних значень і розкриваються в процесі мовлення. Поява перифрази стимулюється, як правило, позамовними факторами»⁵. Отже, щоб правильно дешифрувати перифразу, окрім інформації, поданої в тексті, необхідно володіти додатковими знаннями, мотивованими екстралінгвальними чинниками. Сказане стосується, безумовно, й актуалізованих у перифразі онімів, оскільки, щоб зрозуміти перифразу, компонентом якої є онім, треба володіти інформацією, що базується на прагматичній природі значення оніма, мати знання про характерні риси того, чиє ім'я, прізвище (антропонім) використані в контексті, слід знати, зокрема, і те, які функції виконує та чи та номінована особистість у суспільстві, її багатоаспектний статус, специфіку поведінки й под.

Серед зарубіжних і українських учених феномен перифрази досліджували, зокрема, М. Ваńко⁶, О. Галич⁷, І. Дашинська⁸, І. Кобилянський⁹, А. Коваль¹⁰, М. Коломієць¹¹, Є. Регушевський¹², Е. Стрась¹³. На сьогодні існують окремі словники перифрази, як-от: *Короткий словник перифраз*¹⁴, *Політичне сьогодення української мови: актуальний перифрастикон*¹⁵, *Словник медійних перифразів XXI століття*¹⁶, *Słownik peryfraz, czyli wyrażen otownych*¹⁷.

⁴ М. Ваńко, *Peryfrazy w naszym życiu*, „Poradnik Językowy” 2002, nr 9, s. 3.

⁵ М.П. Коломієць, Є.С. Регушевський, *Короткий словник перифраз*, за ред. М.М. Пилинського, Київ 1985, с. 3-4.

⁶ Див. М. Ваńко, *Peryfrazy w naszym życiu...*, s. 3-23.

⁷ Див. О.А. Галич, *Теорія літератури*, Київ 2001.

⁸ Див. І. Daszczyńska, *O internacjonalizacji wyrażen peryfrastycznych*, [w:] *Współczesne tendencje rozwoju języków słowiańskich*, t. 1, red. M. Blicharski, H. Fontański, Katowice 1994, s. 35-41.

⁹ Див. І.Ю. Кобилянський, *Перифраза як засіб емоційно-образного висловлення думки*, „Українська мова і література в школі” 1986, № 1, с. 51-55.

¹⁰ Див. А.П. Коваль, *Практична стилістика сучасної української мови*, Київ 1987.

¹¹ Див. М.П. Коломієць, *Перифрази в сучасній українській літературній мові*, „Дослідження з граматики і граматичної стилістики української мови” 1987, с. 72-79.

¹² Див. Є.С. Регушевський, *Перифрази в українській мові*, „Українська мова і література в школі” 1984, № 4.

¹³ Див. Е. Straś, *Peryfrazy w środkach masowego przekazu (na materiale prasy polskiej i rosyjskiej)*, [w:] *Konfrontacja języków słowiańskich na poziomie leksyki, słowotwórstwa i składni*, red. P. Czerwiński, Katowice 2001.

¹⁴ Див. М.П. Коломієць, Є.С. Регушевський, *Короткий словник перифраз*, за ред. М.М. Пилинського, Київ 1985.

¹⁵ Див. М. Степаненко, *Політичне сьогодення української мови: актуальний перифрастикон: монографія*, Харків 2017.

¹⁶ Див. *Словник медійних перифразів XXI століття*, ред. Я.В. Козачок та ін., Київ 2014.

¹⁷ Див. М. Ваńко, *Słownik peryfraz, czyli wyrażen otownych*, Warszawa 2002.

Мета цього дослідження – показати можливості власної назви в процесі моделювання перифрази, де оніми можуть виступати у двох позиціях, функціях: як об'єкт перифразування й складник її моделювання. Матеріалом дослідження обрано згадану вище публікацію Миколи Степаненка *Політичне сьогодніня української мови: актуальний перифрастикон*¹⁸, що доповнено авторською картотекою, яка містить понад 30 перифраз, що входять у структуру заголовків газетних публікацій. З огляду на критерії доступності й актуальності матеріалом для аналізу обрано заголовки статей в електронному виданні газети «Українська правда», опублікованих у 2018 році. Нагадаємо, що заголовок вважають сильною текстовою позицією, що не лише репрезентує відповідну семантику, але й містить прагматичні смисли, зазвичай виражає відповідну експресію, емоційність та вербалізує певну оцінку. Заголовок – це перша інформація, яку читає адресант. Його завдання – зацікавити читача, привернути його увагу, змусити прочитати цілісний текст. Як зауважує Агнешка Садовська, «заголовки готують читача до розуміння суті статей, (...) тому вони повинні бути оригінальні й атракційні»¹⁹ (переклад автор. – Д. Я.). Зазначена дослідниця також засвідчує, що «заголовки містять інформаційний елемент, і, крім того, вони емоційно навантажені, виражають суб'єктивну оцінку, мають викликати відповідні реакції. (...) Заголовки формуються так, щоб заохотити читача до прочитання тексту, заінтригувати його. Вони залишають слід у підсвідомості. Тому їхня форма така значуща»²⁰ (переклад автор. – Д. Я.). Одним зі способів привернення уваги читача вважаємо саме актуалізацію власних назв у формі перифрази.

І. Власна назва як об'єкт перифрази

Власна назва в публіцистичному дискурсі може функціонувати як об'єкт перифрази. Перифрази-оніми номінують переважно політиків і громадських діячів, тобто осіб, які перебувають у центрі уваги мас-медіа. Частотність і форма таких перифраз пов'язана з актуальною суспільно-політичною ситуацією. Найбільша кількість перифрастичних утворень називає **високопосадових осіб і найбільш активних політичних і громадських діячів**, які завдяки своїй активності стали позитивними або негативними символами «суспільної арени», напр.: *ведучий сцени свободи*²¹, *голос Майдану*²², *голос революції*²³, *міністр-майданівець*²⁴ – про народного артиста України й колишнього міністра культури

¹⁸ М. Степаненко, *Політичне сьогодніня...*

¹⁹ A. Sadowska, *Tytuły prasowe – ich budowa i funkcja*, „Acta Universitatis Lodzianensis. Folia Litteraria Polonica” 2007, nr 9, [w:] http://cejsh.icm.edu.pl/cejsh/element/bwmeta1.element.hdl_11089_10446/c/383-395.pdf (2019-02-06), s. 402.

²⁰ Ibidem, s. 404.

²¹ М. Степаненко, *Політичне сьогодніня...*, с. 227.

²² Ibidem, s. 228.

²³ Ibidem.

²⁴ Ibidem, s. 229.

Євгена Нищука; *газовий барон*²⁵, *газовий король*²⁶, *парламентар-утікач*²⁷ – про українського олігарха, газового трейдера Олександра Онищенка; *відомий мармеладношоколадний король*²⁸, *добрий олігарх*²⁹, *дуже шоколадний диктатор*³⁰ – про Президента України Петра Порошенка; *батько брехні*³¹, *Гітлер-2*³², *кремлівський альфа-самець*³³ – про Президента Росії Володимира Путіна; *крилатий символ України*³⁴, *незламна бранка*³⁵, *троянський кінь*³⁶ – про українську військову й політика Надію Савченко; *біла тигриця*³⁷, *богиня помаранчевої революції*³⁸, *дама-опозиціонерка*³⁹, *душа Майдану*⁴⁰ – про українського політика, лідера партії «Батьківщина» Юлію Тимошенко; *батько гривні*⁴¹, *помаранчевий лідер*⁴², *президент-моралізатор*⁴³ – про колишнього Президента України Віктора Ющенка; *великий дон*⁴⁴, *гарант-картяр*⁴⁵, *головний утікач*⁴⁶, *кривавий Президент*⁴⁷, *межигірський кнур*⁴⁸ – про колишнього Президента-втікача Віктора Януковича. Зауважимо, що перифраза-антропонім репрезентує багатовекторну діяльність денотата, оцінюючи її. Актуальна ситуація й активність політика стимулює появу нових перифраз-онімів, визначає «тренд» й актуалізує відповідну форму номінування. Перифраз, як правило, викликає відповідні асоціації (Є. Нищука пов'язують з Майданом, О. Онищенко – з газовою кризою тощо⁴⁹).

Інколи перифраза номінує **групи людей**, а власні назви замінюють на особові займенники, що вже само по собі несе негативний смисл. Це частіше стосується

²⁵ Ibidem, s. 236-237.

²⁶ Ibidem, s. 237.

²⁷ Ibidem, s. 239.

²⁸ Ibidem, s. 257.

²⁹ Ibidem.

³⁰ Ibidem, s. 258.

³¹ Ibidem, s. 269.

³² Ibidem, s. 270.

³³ Ibidem, s. 272.

³⁴ Ibidem, s. 294.

³⁵ Ibidem, s. 296.

³⁶ Ibidem, s. 299.

³⁷ Ibidem, s. 323.

³⁸ Ibidem.

³⁹ Ibidem, s. 325.

⁴⁰ Ibidem, s. 326.

⁴¹ Ibidem, s. 377.

⁴² Ibidem, s. 388.

⁴³ Ibidem, s. 389.

⁴⁴ Ibidem, s. 394.

⁴⁵ Ibidem, s. 397.

⁴⁶ Ibidem, s. 398.

⁴⁷ Ibidem, s. 410.

⁴⁸ Ibidem, s. 414.

⁴⁹ Див. М. Степаненко, *Політичне сьогодні...*

прізвища політиків, порівн.: *Він і Вона. Чому Порошенко і Тимошенко мріють про спільний другий тур*⁵⁰; *Він та вона: поле битви – Facebook*⁵¹; *Він і Вона. До чого готуються штаби Порошенка і Тимошенко*⁵² (про українських політиків – Петра Порошенка й Юлію Тимошенко, кандидатів на посаду Президента); *Естонія і російські агенти впливу: скандальний звіт розвідки*⁵³ (про проросійських активістів у Естонії, які брали участь у масових заворушеннях, серед них і Дмитро Лінтер, Марк Сірик, Максим Рева та інші); *Ахметов, Львовчкін і Медвечук, або Троє в партії, не рахуючи Рабіновича*⁵⁴ (про українських політиків Ріната Ахметова, Сергія Львовчкіна й Віктора Медвечука).

Об'єктом перифрази, крім антропонімів, стають й інші розряди онімів, як-от:

1) *топоніми*, напр.: *Брестська твердиня* – про Донецький аеропорт⁵⁵, *духовний центр України* – про Майдан Незалежності в Києві⁵⁶, *наше Придністров'я* – про Донбас⁵⁷, *путінський «рай»* – про анексований Крим⁵⁸, *пхеньян у Європі* – про Білорусь⁵⁹, *«регіональна» лавра* – про Свято-Успенську Почаївську лавру⁶⁰, *Януковичград* – про місто Харків⁶¹;

2) *ергоніми*, напр.: *Верховна зРада* – про Верховну Раду України⁶², *зовнішній ворог Майдану* – про Антимайдан⁶³, *щурача стая Юлії Тимошенко* – про всеукраїнське об'єднання «Батьківщина»⁶⁴;

3) *хрематоніми*, напр.: *абстрактний атрибут державності* – про Конституцію⁶⁵, *акт правового шахрайства* – про закон «Про засади державної мовної політики»⁶⁶, *бастіон «руського мира»* – про газету «Комсомольская

⁵⁰ Р. Кравець, *Він і Вона. Чому Порошенко і Тимошенко мріють про спільний другий тур*, [в:] <https://www.pravda.com.ua/articles/2018/11/6/7197323/> (6 листопада 2018).

⁵¹ Л. Шевченко, *Він та вона: поле битви – Facebook*, [в:] <https://www.pravda.com.ua/columns/2018/08/2/7188074/> (2 серпня 2018).

⁵² Р. Романюк, Р. Кравець, *Він і Вона. До чого готуються штаби Порошенка і Тимошенко*, [в:] <https://www.pravda.com.ua/articles/2018/06/5/7182317/> (5 червня 2018).

⁵³ В. Сазонов, *Естонія і російські агенти впливу: скандальний звіт розвідки*, [в:] <https://www.eurointegration.com.ua/experts/2018/08/9/7085312/> (9 серпня 2018).

⁵⁴ Р. Романюк, Р. Кравець, *Ахметов, Львовчкін і Медвечук, або Троє в партії, не рахуючи Рабіновича*, [в:] <https://www.pravda.com.ua/articles/2018/09/26/7193198/> (26 вересня 2018).

⁵⁵ М. Степаненко, *Політичне сьогоднішня...*, с. 458.

⁵⁶ Ibidem, s. 513.

⁵⁷ Ibidem, s. 456.

⁵⁸ Ibidem, s. 444.

⁵⁹ Ibidem, s. 447.

⁶⁰ Ibidem, s. 552.

⁶¹ Ibidem, s. 519.

⁶² Ibidem, s. 448.

⁶³ Ibidem, s. 446.

⁶⁴ Ibidem, s. 453.

⁶⁵ Ibidem, s. 486.

⁶⁶ Ibidem, s. 462.

правда в Україні»⁶⁷, *бессарабський бовван* – про Пам'ятник Володимирові Леніну в Києві⁶⁸, *гімн Євромайдану* – про пісню «Плине кача по Тисині...»⁶⁹, *єдина чесна кнопка телебачення* – про всеукраїнський канал «5 канал»⁷⁰, *спільна «священна корова» уряду і парламенту* – про Бюджет України⁷¹;

4) *хрононіми*, напр.: *престижний і популярний марафон* – про Міжнародний конкурс імені П. Яцика⁷², *розгул напівдемократії* – про вибори в Україні⁷³, *сепаратистський шабаш* – про Міжрегіональний з'їзд органів самоврядування в Сіверськодонецьку⁷⁴, *український «кучмостан»* – про роки правління Леоніда Кучми⁷⁵, *часи Хама* – про роки правління Віктора Януковича⁷⁶;

5) *етноніми*, напр.: *майданний народ* – про українців⁷⁷.

Перифрази-оніми, які функціують у публіцистичному дискурсі, зокрема в заголовках, актуалізують *прецедентні феномени*, тобто «відтворювані ментально-мовні одиниці, що відображають культурну інтелектуально-емоційну пам'ять певної національно-лінгвальної спільноти, виступаючи складниками й загального, й особистого тезаурусу носіїв мови»⁷⁸. Наведемо приклади заголовків, що містять прецедентні одиниці:

*Герой іншого часу*⁷⁹ (перифраз мотивований назвою роману М. Лермонтова *Герой нашого часу*) – про П. Порошенка, оскільки громадяни України в часи Євромайдану сприймали П. Порошенка дещо іронічно, проводячи паралелі з героєм роману М. Лермонтова. Тут простежуємо зв'язок з російською лінгвокультурою, що характерно для частини громадян України;

*Вічний революціонер*⁸⁰ – про Л. Лук'яненка як політика, який усе життя відстоював незалежність України. У цьому разі використано назву вірша Івана Франка *Вічний революціонер*. Це феномен української лінгвокультури, вербалізовано позитивну оцінку;

⁶⁷ Ibidem, s. 454.

⁶⁸ Ibidem, s. 523.

⁶⁹ Ibidem, s. 524.

⁷⁰ Ibidem, s. 453.

⁷¹ Ibidem, s. 448.

⁷² Ibidem, s. 514.

⁷³ Ibidem, s. 452.

⁷⁴ Ibidem, s. 514.

⁷⁵ Ibidem, s. 540.

⁷⁶ Ibidem.

⁷⁷ Ibidem, s. 582.

⁷⁸ М. Шевченко, *Прецедентні феномени в системі навчання української мови як іноземної*, „Studia Ukrainica Posnaniensia” 2015, zeszyt III, s. 312.

⁷⁹ М. Дубинянський, *Герой іншого часу*, [в:] <https://www.pravda.com.ua/articles/2018/05/25/7181278/> (25 травня 2018).

⁸⁰ Н. Судакова, *Левко Лук'яненко. Вічний революціонер*, [в:] <https://www.pravda.com.ua/articles/2018/07/7/7177986/> (7 липня 2018).

«Червоний директор» по-новому. Хто і як готує Бойка до президентських виборів⁸¹ – про Ю. Бойка, який був кандидатом на посаду Президента України 2019 року. «Червоними директорами» в часи сталінської індустріалізації в 1930-ті роки номінували ряд керівників нових гігантів соціалістичної економіки, приватних підприємств, що постали на колишніх державних підприємствах. Зрозуміло, що в цьому разі актуалізовано вираз радянської епохи, що моделює негативну оцінку;

Віктор Ющенко: Тимошенко і Янукович – два чоботи з однієї пари⁸². Ідеться про українських політиків Юлію Тимошенко й колишнього Президента України Віктора Януковича. Для моделювання образів зазначених політиків актуалізовано фразеологізм «два чоботи – пара», який, як відомо, використовують для позначення людей, подібних за поведінкою, поглядами й насамперед однакови-ми недоліками, що вербалізує негативну оцінку;

Країна чорних лебедів⁸³, П'ять «чорних лебедів» президентських виборів⁸⁴ – про українських політиків, кандидатів на посаду Президента в 2019 році – П. Порошенка, Ю. Тимошенко, А. Гриценка, С. Вакарчука, Ю. Бойка. Чорний лебідь в українській лінгвокультурі – фольклорний символ чогось унікального, рідкісного.

Простежуємо активне використання деяких графічних знаків, напр.: #НоваВона, або Колективна Тимошенко з відкритим кодом⁸⁵ – про Ю. Тимошенко як українського політика. Цей перифраз віддзеркалює сучасні тренди, оскільки графічний знак «#» (т. зв. хештег) уважають символом ХХІ століття – його використовують у соціальних мережах, особливо у Twitter, для групування комунікантів.

Крім того, для моделювання мовної гри застосовують прийом капіталізації, напр.: ПАПа-одинак. Як Порошенко позбувається наступників⁸⁶ (приклад номінує П. Порошенка як голову так званої «стратегічної дев'ятки» – неформального органу, у складі якого вищі керівники держави; перифраз характеризує Порошенка, по-перше, як політика, якого оточують тільки опоненти (він одинак у своїх ідеях), а, по-друге, політика, який діє самостійно, позбуваючись політичних противників як одинак у правлінні державою.

⁸¹ Р. Кравець, «Червоний директор» по-новому. Хто і як готує Бойка до президентських виборів, [в:] <https://www.pravda.com.ua/articles/2018/07/2/7185009/> (2 липня 2018).

⁸² Р. Кравець, Є. Руденко, Е. Сарахман, Віктор Ющенко: Тимошенко і Янукович – два чоботи з однієї пари, [в:] <https://www.pravda.com.ua/articles/2018/08/13/7189010/> (13 серпня 2018).

⁸³ П. Казарін, Країна чорних лебедів, [в:] <https://www.pravda.com.ua/articles/2018/07/21/7186508/> (21 липня 2018).

⁸⁴ А. Миселюк, П'ять «чорних лебедів» президентських виборів, [в:] <https://www.pravda.com.ua/articles/2018/08/22/7189824/> (22 серпня 2018).

⁸⁵ Р. Кравець, Р. Романюк, #НоваВона, або Колективна Тимошенко з відкритим кодом, [в:] <https://www.pravda.com.ua/articles/2018/06/15/7183503/> (15 червня 2018).

⁸⁶ Р. Романюк, ПАПа-одинак. Як Порошенко позбувається наступників, [в:] <https://www.pravda.com.ua/articles/2018/02/22/7172472/> (22 лютого 2018).

II. Власна назва як складник моделювання перифрази

Використовуючи конотаційні властивості власних назв, їхню прецедентність, перифрази моделюють на основі актуалізації:

1) *антропонімів*, напр.: *в'язень Путіна* – про українського режисера О. Сенцова; *«податківці Клименка»*⁸⁷ – про чинних і колишніх податківців, чиновників Міністерства доходів і зборів за керівництва О. Клименка, які завдали Україні збитків через ненадходження до бюджету податків на понад сто чотири мільярди гривень і проти яких відкрито судове слідство; *консультант «від Кононенка»*⁸⁸ – про Д. Носикова; *Маргарет Тетчер української політики* – про Н. Савченко⁸⁹, *Анти-Янукович* – про О. Тягнибока⁹⁰, *Януковичеадоратор* – про С. Тігіпка⁹¹;

2) *ергонімів*, напр.: *Друзі Кремля* – про прокремлівських активістів і громадських діячів; *політв'язень Кремля*⁹² – про М.С. Рустемовича; *агенти Кремля* – про чоловіків, які підозрювані в справі Бабченка, зокрема В. Пивоварника, членів партії «Розумна сила», оточення народного депутата С. Пашинського; *колишній УДАРівець* – про С. Капліна⁹³; *Одіозний БЮТівець* – про А. Портнова⁹⁴; *Герой Батьківщини* – про Н. Савченко⁹⁵; *Лідерка БЮТі* – про Ю. Тимошенко⁹⁶; *Парламентський диригент Партії Регіонів* – про М. Чечетова⁹⁷; *Батько Тендерної палати* – про А. Яценко⁹⁸; *Диригент «піаністів» у Верховній Раді* – про М. Чечетова⁹⁹;

3) *фіктонімів*, напр.: *Вірний Санчо Панса Януковича* – про М. Азарова¹⁰⁰; *Лох-Несс холодної Неві* – про В. Путіна¹⁰¹; *Дон Кіхот у панчочах* – про Ю. Тимошенко¹⁰²; *Демона Ліза* – про Ю. Тимошенко¹⁰³;

⁸⁷ Н. Бурдей, *Мільярди збитків, мільйонні застави і Bentley в лікарню. Як просувається справа «податківців Клименка»*, [в:] <https://www.pravda.com.ua/articles/2018/08/15/7189207/> (15 серпня 2018).

⁸⁸ Р. Кравець, *Боротьба за жінок, або Як консультант «від Кононенка» перезапускає ТБІ*, [в:] <https://www.pravda.com.ua/articles/2018/10/16/7195212/> (16 жовтня 2018).

⁸⁹ М. Степаненко, *Політичне сьогоднішня...*, с. 295.

⁹⁰ Ibidem, s. 350.

⁹¹ Ibidem, s. 346.

⁹² С. Мустафаєв, *Вітання від політв'язня Кремля*, [в:] <https://www.pravda.com.ua/columns/2018/08/24/7190104/> (24 серпня 2018).

⁹³ М. Степаненко, *Політичне сьогоднішня...*, с. 137.

⁹⁴ Ibidem, s. 267.

⁹⁵ Ibidem, s. 292.

⁹⁶ Ibidem, s. 331.

⁹⁷ Ibidem, s. 368.

⁹⁸ Ibidem, s. 440.

⁹⁹ Ibidem, s. 366.

¹⁰⁰ Ibidem, s. 66.

¹⁰¹ Ibidem, s. 275.

¹⁰² Ibidem, s. 326.

¹⁰³ Ibidem.

«проффесор» *Моріарті* – про В. Януковича¹⁰⁴; *Український Гамлет* – про В. Ющенка¹⁰⁵;

4) *хремотонімів*, напр.: «*Нові лідери*»¹⁰⁶ – про майбутніх політиків, які мали очолювати партії після правових змін (проект «Нові лідери»);

5) *хрононімів*, напр.: *Перша пані Помаранчевої революції* – про Ю. Тимошенко¹⁰⁷; «*діджей*» *революційного Майдану* – про М. Томенка¹⁰⁸;

6) *теонімів*, напр.: *Справжній комуністичний Люцифер* – про П. Симоненка¹⁰⁹; *Юлія Великомучениця* – про Ю. Тимошенко¹¹⁰; *Месія Майдану* – про В. Ющенка¹¹¹; *Єнакієвський Хам* – про В. Януковича¹¹²;

7) *топонімів*, напр.: «*король*» *Донбасу* – про Р. Ахметова¹¹³;

8) *космонімів*, напр.: *Льоня-Космос* – про Л. Черновецького¹¹⁴ (антропонім + космонім).

Для побудови й відонімних перифраз, і перифраз-онімів, як бачимо, активно використовують прецедентні феномени. Зауважимо також, що імена політиків, загальноживані назви самі по собі є прецедентними одиницями (прецедентні імена).

Відонімні перифрази, як показує здійснений аналіз, «виступають у парі» з іншими стилістичними образними засобами, зокрема такими, як *метафора* (напр.: *Вірний Санчо Панса Януковича*, «*діджей*» *революційного Майдану*) чи *метонімія* (напр.: *друзі Кремля*, *агенти Кремля*: Кремль у цих прикладах асоціюється з російською владою), що моделює відповідну публіцистичну орнаменталіку й значно підсилює текстову прагматику, насамперед передає емоційне навантаження вираженого, його оцінку. Часто перифрази беруть у лапки («...»), що може вказувати на актуалізацію іронії, напр.: «*король*» *Донбасу*.

Під час моделювання відонімних перифраз, звісно, актуалізується насамперед прагматичне значення власних назв, що й мотивує відповідні оцінні смисли, про що вже йшлося. Наведемо ще приклади відонімних перифраз, що мають певне аксіологічне навантаження:

¹⁰⁴ Ibidem, s. 426.

¹⁰⁵ Ibidem, s. 390.

¹⁰⁶ Д. Сінченко, *Чи можливі «Нові лідери» без нових партій?*, [в:] <https://www.pravda.com.ua/columns/2018/05/21/7180898/> (21 травня 2018).

¹⁰⁷ М. Степаненко, *Політичне сьогодні...*, с. 336.

¹⁰⁸ Ibidem, s. 347.

¹⁰⁹ Ibidem, s. 308.

¹¹⁰ Ibidem, s. 342-343.

¹¹¹ Ibidem, s. 384.

¹¹² Ibidem, s. 403.

¹¹³ Ibidem, s. 76.

¹¹⁴ Ibidem, s. 363-364.

а) **негативне:** *Гітлер-2*¹¹⁵, *кремлівський Чикатило*¹¹⁶, *Сталін-2*¹¹⁷ – про В. Путіна;

б) **позитивне:** *Жанна д'Арк*¹¹⁸, *Леді Ю.*¹¹⁹ (асоціація з принцесою Діаною, яку називали в народі *Леді Ді.*), *Наполеон у спідниці*¹²⁰ – про Ю. Тимошенко.

Більшість перифрастичних утворень у мові ЗМІ негативно навантажена, оскільки саме скандальна інформація привертає увагу читачів більше, особливо в політичній сфері.

Висновки

Можливість використання онімів як об'єктів перифрази чи елементів її побудови засвідчує особливий потенціал власних назв щодо моделювання прагматичних смислів. Їхні можливості найбільш виразно реалізуються саме в публіцистичному дискурсі, мові ЗМІ. Актуалізація онімів, особливо в заголовках статей як сильній текстовій позиції, дає змогу привабити увагу читачів, заохочує до прочитання тексту, реалізовує атракційність.

Моделювання перифраз з компонентами-онімами сприяє реалізації таких функцій, як: 1) *орнаментальна*, що передбачає «прикрашання» тексту, особливо, коли перифраза поєднується з іншими тропами; 2) *евфемічна*, що сприяє пом'якшенню негативної оцінки; 3) *імпресивна*, що має на меті вразити, зацікавити, здивувати читачів, 4) *власне номінативна*, оскільки моделюються нові вирази на позначення нових понять; 5) *компресивна*, оскільки перифрази згущують смисл; 6) *атракційна*, оскільки перифрази закодують смисл і вимагають від читача відповідної здогадки, такі номінації демонструють креативність мовних особистостей, які їх продукують; 7) *аксіологічна*, оскільки, як наголошувалося, під час моделювання відантропонімних перифраз їхні творці спираються на прагматичне значення онімів, посилюючи негативне або позитивне навантаження вираженого, репрезентуються відповідні позитивні чи негативні емоції.

Один зі способів моделювання перифрастичних одиниць – використання прецедентних феноменів. Звернення журналіста до інших текстів, загальновідомих цитат, імен персонажів відомих творів, назв творів, їхніх авторів та ін. дає змогу репрезентувати результати аналізу й переконати читачів у їхній достовірності – автор стимулює свою мисленнєву діяльність і мислення читачів, відбувається своєрідний діалог між адресатом й адресантом. Прецедентні

¹¹⁵ Ibidem, s. 270.

¹¹⁶ Ibidem, s. 275.

¹¹⁷ Ibidem, s. 280.

¹¹⁸ Ibidem, s. 327.

¹¹⁹ Ibidem, s. 330.

¹²⁰ Ibidem, s. 334.

феномени викликають відповідні асоціації, тим самим завдяки закріпленій у суспільній чи національній лінгвокультурах аксіологічності, посилюють оцінний вимір журналістських текстів. Відомо, що похідні слова, мотивуючою базою яких є прецедентні одиниці, більшою мірою відображають специфіку певної культури, мислення та сприйняття дійсності кожного конкретного народу, систему його світоглядних установок і ціннісних орієнтирів.

Крім реалізації інформативної функції, мас-медіа мають на меті вплинути на формування мислення читачів, на їхню мовну свідомість. Завдяки використанню прецедентних феноменів автори публіцистичних текстів непрямо, опосередковано моделюють відповідні ідеї, поняття, тому декодування перифрази змушує читачів до активного мислення, оцінювання, створення відповідної думки щодо висловленого в мас-медіа.

Графічні засоби в заголовках статей, а також явища капіталізації сприяють кращому сприйняттю закодованої інформації. Маніпулювання графікою – один зі способів актуалізації уваги читача. Застосування стилістичних графічних засобів дає змогу виразніше репрезентувати текст для його успішної інтерпретації.

Важливо також, що прагматична інформація, віддзеркалена в розглядуваних перифразах, зосереджує увагу на найбільш суттєвих ознаках предмета, явища чи особи, тих, що найбільш важливі для розуміння конкретної ситуації, явища, поведінки й под. Популярним прийомом сучасних журналістів є використання прецедентних феноменів, що, без сумніву, підвищує прагматичну якість тексту, його інформативність та атракційність.

Проналізувавши низку прикладів, доходимо висновку, що більшість створених журналістами відонімних перифраз і перифраз-онімів важлива тільки для конкретного тексту. Однак деякі з них можуть стати загальноживаними, тому вбачаємо потребу постійного відстеження таких стилістичних феноменів і, відповідно, убачаємо потребу їхнього систематичного лексикографування.

NOTA O AUTORCE

Dominika Janczura – magister, doktorantka w Instytucie Filologii Rosyjskiej i Ukrainiskiej Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu.

Publikacje: *Псевдонім у системі онімів: його статус, типи й функції (аналіз особливостей творення псевдонімів сучасних українських письменників)*, „Studia Ukrainica Posnaniensia” 2019, Tom 7, Nr 1, s. 115-121; *Ономастичні школи в Україні*, „Studia Ukrainica Posnaniensia” 2018, Tom 6, s. 45-52; *Функційне навантаження онімів та проблема становлення метамови літературної ономастики*, „Лінгвістичні дослідження” 2018, вип. 47, s. 108-113.

E-mail: dominikajanczura@interia.eu

ORCID: 0000-0001-5634-7044